

ויש מקום לבאר, שזה ש'ספק ספקא' – טמא, זה רק במקום שגדר הדין לתלות בטומאה מציאותית, שאז היא כטומאה בעצם, והספק אינו משנה כלל את הדין, ולכן ריבוי הספקות אינו מעלה ומוריד, אבל במקום שהדין 'ספק כודאי' אינו אלא דין הנהגתי על האדם, אפשר שבהצטרפות ספק נוסף – הדין ישתנה, כבכל התורה. (ולפי"ז עיקר החילוק בין איסורין לטומאה, שבהם מקלים בספק ספקא וכאן אין מקילים – לפי שבכל איסורים, הדין להחמיר בספק אינו אלא על ה'גברא', לא כן בטומאה, אמרה תורה לראות את המציאות כודאי טומאה).

ובזה יש לפרש את השיטה המובאת בשטמ"ק בכתובות (ט), שבמקום שלא הוחזקה טומאה, אם כי ספק טמא, אך ספק ספקא יהא טהור. ומה פשרה היא זו? אלא שלשיטה זו, כל שלא הוחזקה טומאה, אמנם פוסקים דין 'טמא', אך אין כאן תליה מציאותית שנטמא, ולכן בס"ס טהור, שאינו אלא פסק הנהגה על האדם.

וכן יש לפרש בזה שיטת המהר"ם (בגדה ה: ודלא כמהרש"א שם), שנראה מדבריו שספק טומאה הבאה ע"י אדם, והכלי מונח על גבי קרקע (ע"ש בסוגיא) – יש חילוק בין ספק אחד ל'ספק ספקא'. והבאר, שכיון שהכלי מונח ע"ג קרקע, אף שהטומאה באה ע"י אדם, זה שפוסקים 'טמא' אינו אלא ביחס להנהגת האדם ולא ביחס ל'הפצא' של הכלי, ואינו דומה לשאר 'ספק טומאה' ברשות היחיד שפוסקים שהחפץ נטמא. ולכן, בס"ס – טהור, שכל מה שבס"ס טמא הוא רק משום שפוסקים על החפץ, כאמור).

'ככתבם וכלשונם'

'אישתעי לי עוקבן בר נחמיה ריש גלותא משמיה דשמואל... והני זהרורי דזבין ארעא לטסקא...' – 'וכבר ביארו הקדמונים בעניני ראשי גליות בתלמוד, שהם נתמנו להיות בראש ישראל לפני המלכים, די (נ' שצ"ל: 'כדי') שיקיימו את כבודם והוקרתם, והם היו גובים את המסים והכרגות, ולא היו מסיגים גבול ראשי הישיבות והחכמים בפסקיהם ומשפטיהם'. (אגרת הגאון רבי שמואל בן עלי – מובא ב'גנוזי הגאונים' – ב"ב. ובכך מבואר הקשר בין זה המאמר לזה האומר – ריש גלותא, לפי שהוא היה הממונה על גביית המסים. וגם היה נוהג בהתאם לפסקי החכמים).

'והני זהרורי דזבין (נשצ"ל: דזבון) ארעא לטסקא – זבינהו זביני... אם כן, בטלת ירושת בנו הבכור' – 'אבל במקום שנהגו שאין המלך מוכר קרקע לטסקא עד ג' או ד' שנים, אלא שהוא משכיר הקרקע עד שיפרעוהו, כמו שהוא נהוג בקטאלוניה – אם מת בעל השדה בתוך הד' שנים, בכור נוטל בה פי שנים'. (נמוקי יוסף בשם הר"י ז"ל).

דף נו

'אין שם לא מצר ולא חצב, מאי? פירש רבי מרינוס משמו: כל שנקראת על שמו. היכי דמי? אמר רב פפא: דקרו ליה בי גרגותא דפלניא' –

רשב"ם פרש שדעה זו חולקת על מה שאמרו לעיל לרב ושמואל, ששדה שאינה מסויימת במצריה, אין קונה אותה אלא כנגד חרישתו, שחורש וחוזר על פני ארכה או רחבה. וכאן משמע שקונה בהכשת מכוש את השדה כולה, כל שנקראת על שמו.

ואולם הרמב"ם הביא להלכה את שני הדינים, (אלא שפרש את דברי הגמרא לעיל שלא כפרוש הרשב"ם, וכדלהלן), ופרשו בדרכים שונות כיצד מתקיימים שניהם יחדיו:

יש מתרצים, שלעיל דברו בשדה הבעל, וכאן מדובר בבית השלחין, המושקית על ידי באר אחת,

כמו שאמרו כאן 'דקרו ליה בי גרגותא דפלניא', ולפיכך הבאר מצרפת אותה לשדה אחת, כי כולה שותה ממנה. (כן פרש ר"ח - מובא ברשב"א. וכן פרש הראב"ד בהשגותיו - הל' זכיה שם. וכ"כ בתורי"ד. וע' רמ"א ערה, ז).

המגיד-משנה (זכיה א, יג) פרש, ששם מדובר בהכשת מכוש, שאינה חזקה גמורה, ולכן לא קנה על ידי הכשתו אלא כדי שיעור חרישת תלם אחד, כפי שיעורו המקובל שבאותו מקום. (כך פרש הרמב"ם דברי הגמרא לעיל, כפירוש התוס' שם, ודלא כרשב"ם. והרשב"ם לשיטתו, שפרש שהחזקה הדוברת שם ע"י חרישה היא ולא הכשת מכוש, הוצרך לפרש שיש כאן מחלוקת). אבל כאן מדובר בחזקה גמורה, המועילה על השדה כולה.

ובבית-יוסף (ח"מ ערה, ז) כתב חילוק נוסף: שם מדובר כשכוונתו היתה בסתמא, ולפיכך לא קנה את כולה אלא כדי אורך התלם, וכאן - בשנתכוין לקנות את כולה, כמבואר בלשון הרמב"ם. (הסמ"ע סק"א) פרש דבריו שעיקר החילוק אם פרש לאו, ואין הדבר תלוי בדעתו ומחשבת לבו).

וב'דרישה' (שם), בדעת הטור. וכן פרש בסמ"ע את דברי הרמ"א) פרש, ששונה כאן, לפי שנקראת השדה על שם הגר - לכן קנה את כולה, אבל שם מדובר שאינה קרויה על שם הגר, לא קנה אלא כדי הילוך הצמד.

ולבעלי התוספות פירוש שונה מעיקרו - דברי רבי מרינוס לא נאמרו לענין קנין חזקה אלא לענין מחלוקת ר"א וחכמים בנכנס לבקעה וטומאה בשדה פלונית. ואין ענין מאמר זה נוגע לדברי הגמרא לעיל כלל וכלל. (וע' בתוס' הרי"ד, שהקשה על פירוש זה).
(ראה עוד בהרחבה בבאור השיטות השונות, בשו"ת אגרות משה ח"מ ה"ב מח).

'לאפוקי קיני קניזי וקדמוני' - 'שהם בברית אברהם בין הבתרים, ולא כבשום עולי מצרים כי אינם ממשפחת שבעה עממין. ולפי שידע הקב"ה שעתידין לגלות, לא קיים דבר זה לגמרי, והניחם לימות המשיח.

וזו ראייה ברורה ותשובה למינים, כי הקב"ה נשבע ולא ינחם, ועדיין לא קיים דבר זה'. (ריטב"א)

'היו שנים מעידן אותו שאכלה שלש שנים, ונמצאו זוממין - משלמין לו את הכל' - ואם המחזיק נמצא בשדה - כתב הריטב"א שאינם נענשים, שהרי כתיב 'כאשר זמם' - ולא כאשר עשה. ויש להעמיד שמדובר כאן כשהיה המחזיק חוץ לקרקע כשדן עליו, והזומו העדים קודם שירד אליה. ואמנם מחלוקת היא בין הראשונים, האם גם בממון התמעט 'כאשר עשה'. וע"ע: משנה למלך (עדות כא); קובץ שעורים, מרומי שדה, אילת השחר, אמת ליעקב - כאן; ובמצוין ב'יוסף דעת' - ב"ק ד (חוברת יד).

(ע"ב) 'אמר ר' יוסי: כשהלך אבא חלפתא... - על הזכרת שם האב בתוספת כינוי של כבוד - ע' במובא ביוסף דעת - גטין יד (חוברת ו); קדושין לב (חוברת ז).

'אילימא למעוטי אחד אומר אחת בגבה ואחד אומר אחת בכריסה, האי חצי דבר וחצי עדות היא?... - משמע, שנצרכת תורת 'עדות' גמורה לענין זה. ולא כן נפסק להלכה (בשו"ע אה"ע קנה, טו), אלא אפילו אשה אחת נאמנת על הבאת סימנים.

וב'שער משפט' (ל) תרץ שכאן מדובר בעדות על זמן העבר, שלא ניתן לברר הדבר, אם היתה גדולה באותה שעה, וכיון שכך, צריכים שנים עדים בדוקא. ואמנם זה תואם עם סברת המרדכי (פרק מצות הליצה) שהטעם לנאמנות הנשים בדבר, משום 'עבידא לאגלויי', אבל הריב"ש (בשו"ת, קפג) כתב הטעם משום חזקה דרבא, (שכל הגדול בשנים, מסתמא הביא סימנים). וצריך לפרש לפי שיטתו,

שמדובר כאן באופנים שאין בהם 'חזקה דרבה', כגון שאין שנותיה ידועות, (אלא שבזה לא ברור אם מועילים סימנים - ע' מ"מ אישות ה), או באופן אחר. - ע' בתוס' להלן קנ"ד. (קובץ שעורים)

בענין 'חצי דבר' - ע' ב'אור שמח' - ריש הלכות סוטה; חדושי הגרנ"ט כאן; קובץ שעורים - ריש פסחים; קהלות יעקב - סנהדרין י"ט.

דף נז

'אתא אחוה דהאי דקאי וחד אחרינא לאסהודי אחתימת ידיה דאידיך... הכא נפיק נכי ריבעא דממונא אפומא דאחי' - יש מן הפוסקים הראשונים שכתב, שעדי קיום הקרובים למלוה ולוה - כשרים. (והובאה שיטה זו בשו"ע חו"מ מו"ט. אם כי רוב הראשונים חולקים על כך, וכן נקטו הפוסקים לעיקר - לפסול). אחת הראיות שהביאו כנגד שיטה זו - מסוגיתנו, שמבואר כאן שקרובים פסולים לקיום שטרות, כשאר עדיות שבתורה.

וב'קצות החשן' (שם סק"ד) יישוב שיטה זו (עפ"י כנה"ג בשם תשו' הגאונים), שלא הכשירו אלא כשעד אחד קרוב והאחד רחוק, אבל אם שניהם קרובים - פסול אף לשיטה זו. ואף כאן, כיון שיותר ממחצית העדות נעשית על ידי קרובים - לא הכשירו.

וב'נתיבות המשפט' (שם) דחה מעיקרא את ההוכחה מכאן, שודאי עדים הקרובים זה לזה פסולים אף בקיום שטרות, ואינו ענין לעדים הקרובים למלוה וללוה.

ובאור מחלוקתם, אם שייך להשוות קורבת העדים זל"ז לקורבתם עם בעלי השטר - ביסוד גדר ההכשר שהכשירו קרובים (לשיטה זו) בקיום שטרות; אם משום שהיא עדות דרבנן לכך הקלו להכשיר פסול קורבה, ואם כן, אין חילוק מי קרוב למי, שהכל הוא פסול קורבה. ואולם ה'נתיבות' הבין שבעצם אין מקום לחלק בין פסול קורבה לשאר פסולי עדות, אלא שהקלו בקיום השטר להחשיב את העדות על החתימה ולא על החותמים, שאינה אלא עדות על כתב היד, ולכן סבר שאינו ענין כלל לעדים הקרובים זל"ז. (עפ"י שעורי ר' שמואל רוזנבסקי - גטין ה. ובוה באר את שאר דברי הקצות והנתיבות (וב'משובב') שם - אודות הראיה מלהלן קנט).

(ע"ב) 'הכא בחצר השותפין עסקינן, דבהעמדה כדי לא קפדי' - הר"י בן מגאש, ותלמידו - הרמב"ם (שכנים ה,ה) מפרשים, שאין המשנה מדברת על חזקת ג' שנים עם טענה על בעלות בגוף הקרקע, אלא על חזקת שימוש העמדה לדברים אלו, שבכך שאחד מן השותפין משתמש בחצר המשותפת באופן מסויים, ללא מחאת השותף האחר - החזיק בשימוש זה, וחברו מחל על הדבר. ודוקא בחצר השותפין, אבל אדם זר, אפילו העמיד בהמתו ועשה לה מחיצה - אינה חזקה, שאין זה אלא דרך שאלה, שאם לא תאמר כן, אין לך אדם שמשאיל מקום לחברו. ואולם, אם השתמש שם ג' שנים מיום ליום, וטוען טענה על גוף הקרקע - מועילים שימושים אלו, שאדם מקפיד עליהם, להיות חזקה על הקרקע. (כמו שפסק הרמב"ם בהל' טוען יב"ד. - עפ"י שו"ת הריב"ש רמח)

'... ואיכא דקפדי ואיכא דלא קפדי, גבי ממונא לקולא...' - כמה מן האחרונים הבינו בדברי הרשב"ם, שבספק אם מקפיד אם לאו - מותר להשתמש שם, כי ספק ממון להקל. ואף על פי שיש כאן ספק באיסור גזל, תחילה אנו דנים על גדרי המשפט ודין הממון, האם בספק כזה יש זכות